

le vaikeuksia ja pelottelee perustuslailla. Toinen osa tuntee perustuslain ja tietää, ettei se tuo mitään vaarallista, mutta vaatii silti kansanäänestystä. Kysymys lienee tällöin pelkästä populismista ja/tai erilaisista sisäpoliittisista syistä. Tällaiset vaatijat pyrkivät pikemminkin pettämään kansaa kuin saamaan sille jotakin hyvää aikaan.

Oma ryhmänsä kansanäänestysten vaatijoita ovat varmaan sellaiset, jotka haluavat kansa-

laisille oikeuden sanoa uudelleen kantansa EU:sta ja Suomen jäsenyydestä siinä. He vain käyttävät perustuslakia koskevaa keskustelua perusteena tähän. Tällaisia vaatijoita ei tietenkään voi moitita. Voisi kuitenkin kysyä, eikö kansanäänestystä pitäisi vaatia oikein perustein.

Suomi on ollut pyöreästi kymmenen vuotta EU:ssa mukana. Se EU, johon liityimme, oli merkittävästi erilainen kuin nykyinen. Erityisesti kymmenen

uutta ja aiempia erilaisempaa jäsenmaata tekee EU:sta aivan toisen kuin se oli niitä ennen. Uudesta EU:sta voisi aivan hyvin kuvitella pidettävän kansanäänestys. Silloin kuitenkin ei tarvitsisi sotkea yhtä yksityiskohtaa, EU:n uutta perustuslakia, keskusteluun, vaan kysyttäisiin kansalta, haluammeko vielä olla EU:n jäseniä vai emme. Kyllä vai ei?

Työ tekijänsä kiittää

KARI RAIVIO

Juha Siltala tekee monumentaalisia kirjoja. ”Suomalaisen ahdistuksen” ja ”Valkoisen äidin poikien” jälkeen on nyt ilmestynyt ”Työelämän huonontumisen lyhyt historia”. Mitä tahansa näistä lukeekin, on parasta istua tukevasti pöydän ääressä. Syy on niiden painavuudessa – eikä edes fyysisessä painavuudessa, vaan aineiston ja näkökulmien painavuudessa.

Kevyt Siltala ei ole koskaan ollut; kevyesti häntä ei voi sivuuttaa. Tuoreimmassa kirjassaan hän käsittelee oman työnsä myynnillä elävien ihmisten kuormituksen muutosta toisen maailmansodan jälkeisistä hyvinvointivaltioista maailmantalouteen. Kirja on analyysi palkkatyöläisen taloudellisesta tinkimisvarasta, poliittisesta vaikutusvallasta ja henkisestä liikkumistilasta, eli omasta työstä hyötymisestä, demokratiasta ja itsesäätelystä sekä siitä,

miten nämä asiat ovat muuttuneet ja muuttumassa. Ydinkysymys on, missä määrin palkkatyöläinen voi omalla työllään vaikuttaa omaan elämänkohtaloonsa eli tulla oman elämänsä subjektiksi.

Siltalan mukaan suomalaisen työeetoksen pontimina ovat olleet mielivallasta vapautuminen ja subjektuuden saavuttaminen. Elämä ostetaan omaksi ahkeruudella ja taidolla, ja minää rakennetaan työn avulla. Työelämässä halu olla subjekti ilmenee itsesäätelyn, esimerkiksi ennakoitavuuden ja valinnan vapauden, tavoitteluna ja oman reviiirin luomisena. Siltalan mukaan subjektin autonomian vastakohtina voisivat olla ajalehtiminen heittopussina ja sokea sopeutuminen.

Säällinen elämä demokratian takeena

Työn vaihtosuhte, säällinen elä-

Juha Siltala
Työelämän huonontumisen lyhyt historia
Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun
Keuruu: Otava, 2004
551 s.

mä, vertaisuus ja subjektius liittyvät kirjassa toisiinsa. ”Työn vaihtosuhte tarkoittaa sitä, paljonko täytyy tehdä ja millaisilla ehdoilla saadakseen säällisen elämän. Säällinen elämä tarkoittaa paitsi aineellisesti naapureihin verrattavaa elintasoa myös sitä, että työstä ’jää käteen’ tarpeeksi vapaa-aikaa ja vielä voimiakin, jotta vapaa-ajalla voisi ryhtyä tekemään jotakin vain omasta mielenkiinnosta”, Siltala kirjoittaa.

Hänen mukaansa demokraattinen yhteiskuntajärjestys ei on-

nistu, ellei ihmisillä ole edes vähimmäismäärä eksistentiaalisesta ahdistuksesta vapaata aluetta töissä, yhteisössä tai kotonaan. ”Vasta kun kansalainen niin töisään kuin kotonaan tunnustetaan tasavertaiseksi ja vapaaksi subjektiksi, voidaan toivoa mitään laajempaa maailmankansalaisuutta”, Siltala sanoo.

Mitä keskeisempi työ on tekijänsä minäkuvalle ja itsearvotukselle, sitä pahemmin työpaikan ongelmat Siltalan mukaan vaikuttavat. Ellei työstä ole apua itselle, rikkainkin toimenkuva kääntyy riistoksi. Työn mielekkyyden ratkaisee viime kädessä se, voiko sen avulla helpottaa olotilaansa.

Ihmisarvo ja elämänlaatu

Hyvinvointivaltioilla on Siltalan mukaan ollut lyhyen aikaa Suomessa itsenäistä liikkumavaraa suhteessa pääoman uusintamiseen. Sen tavoitteeksi tuli 1980-luvulla myös ihmisarvosta lähtevä elämänlaadun kohottaminen eikä vain välttämättömissä tarpeissa auttaminen. Siltala kuvaa tätä kymmenlukua suomalaisten palkansaajien onnellisimmaksi ajaksi. ”Työntekijöiden elämässä oli tiettyä väljyyttä, kun työpaikat olivat ylimiehitettyjä ja -naisitettuja, tulostavuu ei painanut eikä työntekijöiden tarvinnut puuttua toistensa tekemisiin. Vakinainen poliittisesti turvattu työsuhde mahdollisti oman reviiirin valtaamisen.”

Toisesta maailmansodasta lähtien sosiaalidemokraatit olivat myyneet työrauhaa ja saaneet vastineeksi reformeja. Siltalan mukaan hyvinvointivaltion poliittisesti säädelyssä työelämässä tuottavuuden nousun ulosmittaaminen osakkaille ei käynyt päinsä, koska kaikki muutokset olisi tulkittu poliittisiksi taiste-

luhaasteiksi. Aina 1980-luvulle asti palkkatyö näytti uskottavalta pohjalta itsensä toteuttamiselle. Siltalan mukaan ongelma subjektuuden säilyttämisestä tuli vasta kulta-ajan jälkeen, kun taloudellinen korvaus työn epäitsenäisyydestä alkoi heiketä.

”Kulta-ajan kuvan voi hahmottaa sosiaalisesti vakaana kompromissina, mutta taloudellisesti katsoen täystyöllinen ja stabiili aika näyttää pelkältä sykliseltä poikkeukselta kapitalismin tempoilevassa kasvudynaamiikassa”, Siltala kirjoittaa.

Muutos tuli Siltalan mukaan, kun ammattiyhdistysliike ei enää voinutkaan myydä työrauhaa eikä työnantajapuoli nousevaa ansiotasoa. Kasvu tyrehtyi, kakunjakko kärjistyi nollasummapeliksi. Sosiaalidemokraattisten hallitusten tehtäväksi tuli ammattiyhdistysliikkeen tuella supistaa hyvinvointivaltiota ja luoda hintavakautta.

Humanisoinnista dehumanisointiin

”Moderni projekti, ihmisen vapauttaminen luonnon armoilta, vaihtoi suuntaa. Siinä missä yhteiskuntaa ennen uskottiin voitavan säädellä insinööritaidolla, yhteiskunnallisista suhteista tuli nyt luonnonvoimaisia pakkoja, joihin oli paras sopeutua sellaisina kuin ne olivat enempien vahinkojen välttämiseksi. Edistys lakkasi tarkoittamasta olemassaolotaistelun hellittämistä.”

Siltalan mukaan työväenpuolueissa valtaan pääsivät aiemmin taka-alalle jääneet teknokraatit, ja älymystöissä legitimiiksi tuli puolustaa markkinoita ja sosiaalidarvinismia. Hän näkee, että nykypoliittikkaa luonnehtii puolueeseen katsomatta blairilainen verbaalivoluntarismi, pakkoposiitiivinen usko yksi-

lön vaikutusmahdollisuuksiin, mutta taustalta lyö läpi voimattomuus.

Siltala sanoo, että mitä epävarmemmaksi kapitalismi tulee, sitä kiivaammin se pakenee eteenpäin, maaniseen liikkeeseen. ”Horjuva usko ideologiseen abstraktioon koetaan todemmaksi, jos toteemille – rahan arvonlisäykselle – uhrataan konkreettisia ihmisiä.”

Työhön ei Siltalan mukaan enää voida soveltaa ihmisen kestokyvyn mittausta, vaan sitä mitataan ainoastaan laskennallisella teholla. ”Ihminen ei näyttäydä emansipoituvana kansalaisena eikä ihmisen kehitys ole ylin arvo. Kaikki se mitä Ranskan vallankumouksesta lähtien on totuttu pitämään edistyksenä – demokratia, tasa-arvo, ihmisoikeudet – on saanut tuomionsa kaupan esteinä, jäykkänä työmarkkinarakenteina tai holhouksena.”

Siltalan mukaan kansalaiset joutuvat nyt oikeuttamaan olemassaolonsa tekemällä työtä joustavasti ja halvalla. Vain pääoma voi uhata lakolla ja ulkoparlamentaarisella painostuksella. Siltala katsoo, että yhteiskuntasopimusta muutettiin pääoman eduksi palkansaajien kustannuksella. ”Nyt palkkatyöllä on aiempaa vaikeampi päästä suhteellisen riippumattomaan, itsesääteilyn mahdollistavaan asemaan.”

Paluu kapitalismin alkuaikoihin

Hyvinvointivaltio ei Siltalan mukaan tarjoa enää toimeentulomahdollisuuksien sosiaalista omistusta vaan mahdollisuuden ansaita itse omalla aktiivisuudella hetkellinen olemassaolon oikeus. ”Kollektiivinen taistelu ihmisarvoisesta elämästä työmarkkinoilla alkaa sekin näyttää historialliselta harhalta.”

Palkkatyö on Siltalan mukaan

palannut lähemmäksi sitä tavaramuotoa, joka sillä oli kapitalismin alkuaikoina. Työsuhte on riisuttu paternalismista ja poliittisesta säätelystä puhtaaksi markkinasuhteeksi täydellä riskillä. Pääoma on voittanut ajan ja paikan, ihmisruumis ei. Talous kansainvälistyi, kun taas työ voi järjestyä vain paikallisesti. Liikkuva osapuoli voi aina uhkailla sidottua osapuolta poislähtemisellä.

Siltala katsoo, että ilman hyperkilpailua työtä ei olisi irrotettu ihmisen uusintamisesta ja sosiaalisista siteistä. ”Työn tavaramuotoistaminen on tehnyt yksistä ylityöllisiä, toisista alityöllisiä työn odottelijoita ja kolmannet se on syrjäyttänyt vaihdosta niin, etteivät nämä voi saavuttaa työn kautta itsehallintaa ja vertaisuutta. Syrjäytyneisyyden määrää vakinaisen palkkatyön normi, joka vain vahvistuu sitä mukaa kuin vakinainen työ vähenee.” Kuitenkin ihmiset haluavat päätoimista työtä eivätkä elämäntapakokeiluja: ihmisten miellissä palkkatyön monopoli identiteettiin ei ole osoittanut murenemisen merkkejä.

”Talouden kannalta tehotmat ja köyhät ovat ylijäämäväestöä, mutta voiko valtio irtisanoa kansalaisiaan?” Siltala kysyy. Hän muistuttaa, että hyvinvointivaltiossa puhuttiin kansalaisten oikeuksista tiettyihin korvauksiin ja että nyt tarkoitus on jo periaatteessa riitauttaa korvaukset ja muuttaa ne pakkotyöksi Dickensin aikaisten työtalojen tapaan. ”Köyhien käytöshäiriöiden ei enää ymmärretä johtuvan köyhyydestä vaan köyhyyden huonosta käytöksestä. Syrjäytyminen alettiin 1980-luvun USA:ssa nähdä seurauksena hallittomuudesta päivittää osaamista ja taipumuksesta kannus-

tinten puutteessa jättäytyä passiivisena tukien varaan. Siksi ei taistellakaan enää köyhyyttä vastaan – niin kuin Lyndon B. Johnsonin aikana – vaan köyhiä vastaan.”

Globalisaatio vaikuttaa Siltalan mukaan ilmapiirinä, jossa köyhien ja rikkaiden kuilu aletaan hyväksyä ja julkista kulutusta leimaa niukkuuden tunne. Universaaliudesta tingitään, täystyöllisyys saa väistyä. Universaalilin kehitysihanteen myötä ovat kadonneet myös universaalit standardit säälliselle työpaikalle.

”Esimerkiksi ILO:n, kansainvälisen työjärjestön, määritelmän mukaan ne [universaalit standardit] olisivat oikeudellisesti taattu työsopimus, kohtuullinen palkka, mahdollisuus motivoitua, sitoutua ja käyttää luovuutta. Sellaiset työpaikat sallisivat subjektien välttää itsekunnioitustaan ja vapauttaan loukkaavat vaatimukset. Näillä kriteereillä maksua työstä voi vaatia ja työehtojen noudattamista valvoa oikeudessa, työpaikan voi valita vapaasti ja raja vapaa-aikaan nähden pitää. Kollektiivinen intressiedustus toimii, ja eläke kruunaa työuran. Näiden kriteerien mukaan säällinen työ luo perustan kehitykselle persoonana, antaa sille sosiaalisen tunnustuksen ja mahdollistaa toiminnan kansalaisena. Työn täytyisi olla mielekäs projekti: paremmalla osaamisella pitäisi saavuttaa arvostetumpi asema ja itsesäätelyvapaus”, Siltala kirjoittaa.

Onko Siltala turhan optimistinen?

Siltalan mukaan työnjaon nykyinen ongelma oli tavallaan ratkaistu kulta-ajan työpaikoissa. Löysyyden ansiosta täyspäiväistä työtä ja sen myötä täysiä kansa-

laisoikeuksia riitti enemmistölle. Nyt työ tehdään tehtävän kannalta tehokkaimmalla mutta ihmisten kannalta kovimmalla tavalla. Siltala katsoo, että työn ja ihmisoikeuksien yhtälö on purkautunut, joten ”työn uusjaon täytyy keksiä ihmisarvoisen elämän jakamiseen uusi ratkaisu”.

Siltala sanoo, että historiallisen ja psykologisen subjektin syntyminen perustui kokemukseen siitä, että todellisuutta voi muuttaa, että siihen ei vain refleksiinomaisesti reagoida. Hänen mielestään puolustusasemiin ajettunakin järjestäytyneet työväki on ylläpitänyt valtalähteiden pluralismia suuromistajien ehtoilla rationalisoidussa yhteiskunnassa. Toivoa ei ole siis vielä menetetty?

Siltala itse huomauttaa: ”Työhön sopeutumisen tai siihen sopeuttamisen näkökulmasta tämä kirja saattaa tuntua pessimistiseltä, vaikka se laajemmassa perspektiivissä voisi herättää optimismia olosuhteiden muuttamiseen uskovissa kansalaisissa vyöryttäessään tarjolle nykyneon kestättömyyttä osoittavia faktoja ja kuvatessaan luonnonjärjestykseksi uskotellun hyperkilpailun historialliseksi välivaiheeksi”.

Mutta kuinka pitkään tämä historiallinen vaihe kestää? Kirjansa alussa Siltala kirjoittaa, että Amerikkaa voi tarkastella paradigmaattisena mallina globaalikapitalistisesta yhteiskunnasta. Hänen mielestään Amerikassa meitä kiinnostaa huomisen Suomi. Siltala kysyy, onko USA:n tie meidänkin tiemme, mutta jättää vastaamisen muille.

Toivoa ja epätoivoa

Työn humanisoinnin liike tähtäsi Siltalan mukaan aikanaan siihen, ettei työ typistä, uuvuta

eikä nöyryytä tekijäänsä vaan sallii taitojen hyödyntämisen ja uusien oppimisen, että työ ei haittaisi muita elämän osa-alueita ja tuottaisi siedettävän palkan.

Globaali kilpailu rusentaa nämä tavoitteet maailman sadoilta miljoonilta köyhiltä ja työttömiltä. Suurella osalla heistä ei ole hyperkilpailussa vapaasti valittua sijaa, vaikka kaikki työ siirtyisi

halvan työvoiman luo. Köyhyys mahdollistaa seksiorjat, pakko-työn ja velkavankeuden. Se lisää nais-, lapsi- ja huumekauppaa ja kiihdyttää monenlaista väkivaltaa ja rikollisuutta.

Entä jos säällinen työ ja säällinen elämä karkaavatkin yhä useamman ulottuvilta? Millaiseen epävakauteen päädytään, jos työmarkkinaosapuolten ja

hallitusten kolmikanta kumotaan? Millaista on sellainen uusi paternalismi, jossa neuvottelu ja sopiminen korvataan lyhytaikaisten omistajien yksipuolisella määräysvallalla? Pidetäänkö työttömyyden orjat aloillaan perustulolla, digikahleilla ja viih-teellä? Mistä nousee orjakapinan johtaja? Ketä vastaan kapinoidaan?

Monomania saattaa olla erittäin hyvä asia

PERTTI HEMÁNUS

Ensi näkemältä siviilioikeuden professorin Erkki Aurejärven opus näyttää ehkä monomaaniselta. Toisaalta itse WSOY on suostunut sen tuollaisena kustantamaan, mikä puhuu puolestaan. Lopulta kirja on vetävä, ja sen lukee helposti, kenties jopa nopsasti. Lopputuloksen moni tietää jo ennalta, mutta se ei poista jännitystä.

Täytyy kunnioittaa Aurejärven uutteruutta ja terävyyttä.

Tupakka ei ole aivan tavallinen tuote, vaikka sen aikoinaan kuviteltiin kuuluvan tuohon kategoriaan. Sillä on pirullinen ominaisuus: se saattaa aiheuttaa syövän ja tämä taas voi tappaa ihmisen. Kirjassa kerrotaan vuoden 1950 jälkeisistä ajoista, jolloin savukkeet ovat vieneet hengen yli 250 000 suomalaiselta. Jos aloitetaan surullisen historian kirjoitus vuodesta 1941, surmatujen määrä ylittää 300 000:n.

Ehkä olisi ollut hyvä kertoa tarkemmin, että kyseessä on ollut syöpä ja sitä ei – ilmeisesti? – voi saada mistään muusta kuin tupakasta. Silloin entinen tupa-

koinnin palkattu edistäjä, tohtori Lasse Lehtinen, ei ehkä olisi tohtinut huudahtaa noista luvuista: mieletöntä.

Kirjan sivulta 160 löytää luetelon kahdeksasta eri syöpälajista. Niitä ovat keuhkosyöpä, kurkunpääsyöpä, ruokatorven syöpä, haimasyöpä, munuaisten syöpä, suusyöpä, huulisyöpä ja virtsarakon syöpä. Väitä, hyvä lukija, vastaan, jos sinulla on muka paremmat tiedot kuin koululääkietieteellä.

Aurejärvi on käynyt sotaansa tupakkaa ja sitä valmistavaa teollisuutta vastaan ilman palkkaa, mikä herättää kunnioitusta. Hän kirjoittaa erittäin rohkeasti eräistä muista johtavista juristeistamme, jotka olivat esimerkiksi sitä mieltä, että tupakan aiheuttamia surmia ei ”kuuluisi” käsitellä tuomioistuimissa. Mikä muu paikka tulisi kysymykseen, Aurejärvi vastaa ja toteaa, että sellaista ei ole. Itse ajattelen, että tupakka on kaikista nautintoaineista poikkeava ilmiö, mutta mitään erityistuomioistuinta ei ole eikä ehkä voi olla. Miksi siis

Erkki Aurejärvi
Erään murhan anatomia
– suomalainen tupakkatuomio
Vantaa: WSOY, 2004
620 s.

tupakan tuhot eivät olisi tuomioistuinasioita?

Tupakkateollisuus on kova ja häikäilemätön, minkä tiesin jo ennen kirjan lukemisen aloittamista. Aurejärvi otti tehtäväkseen ajaa eläkeläinen Pentti Ahon asiaa. Aho oli syntynyt vuonna 1925, käynyt kansakoulun ja aloittanut tupakoinnin 16 vuoden iässä. Kurkunpääsyöpä surmasi hänet vuonna 1992.

Alan teollisuuden oveluutta voisi jopa ihaila, ellei se tuottaisi karneita tuloksia. Pentti Aho piti tietää, että tupakalla on vaaransa, oli alan yritysten teesi. Toisaalta samat yritykset olivat samaan aikaan johdonmukaisesti kieltäneet tupakan vaarat.

Oikeudenkäyntivaiheessa ne